

Berner, Włodzimierz

Józef Koliński lekarz i społecznik - współtwórca ruchu higienicznego w Łodzi XIX/XX w. : (z teki materiałów do dziejów łódzkiego środowiska lekarskiego)

Medycyna Nowożytna 11/1, 127-139

2004

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Włodzimierz Berner

Józef Koliński

lekarz i społecznik

– współtwórca ruchu higienicznego w Łodzi XIX/XX w.

(Z teki materiałów do dziejów
łódzkiego środowiska lekarskiego)

Wśród wielu lekarzy, najbardziej zasłużonych dla Łodzi, którzy byli z tym miastem związani przez niemalże cały okres swojego życia zawodowego, obok Karola Jonschera, Stanisława Skalskiego i Seweryna Sterlinga, wymienić należy postać mniej znaną w środowisku historyków medycyny – Józefa Kolińskiego.

Działalność zawodowa, naukowa i społeczna doktora Józefa Kolińskiego przypadła na przełom XIX i XX w., tj. na kilkudziesięcioletni okres niewoli narodowej (pod zaborem rosyjskim), a następnie – po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. – na lata II Rzeczypospolitej. Zasługi medyczno-społeczne tego lekarza dla Łodzi i jej mieszkańców, dostrzegane i doceniane przez ludzi mu współczesnych,

w miarę upływu lat uległy zapomnieniu. Zadaniem niniejszego opracowania jest przypomnienie postaci i dokonań dr. J. Kolińskiego.

Zamierzona charakterystyka nie może być pełna bez przedstawienia najważniejszych informacji z lat poprzedzających jego pracę zawodową i społeczną w Łodzi.

Józef Koliński urodził się 14 listopada 1852 r. w Warcie, niedaleko Sieradza. Jego ojcem był Walenty z zawodu stelmach, a matką Balbina Wrzesińska. Brakuje bliższych informacji na temat jego rodziny. Wiadomo jednak, że jeden z przodków sprawował w Warcie (od 1792 r.) urząd rajcy¹, który powierzano przeważnie osobom o wysokiej pozycji społecznej i materialnej. Rodzice przyszłego lekarza przywiązywali dużą wagę do zapewnienia odpowiedniego wykształcenia swoim dzieciom (jeden z braci Kolińskiego – Rafał, został aptekarzem)². Przypuszczać należy, że z domu rodzinnego J. Koliński wyniósł przywiązanie do polskich tradycji kulturalnych i silne poczucie patriotyzmu, poświadczone późniejszą działalnością.

Wykształcenie średnie uzyskał w siedmioklasowym Męskim Gimnazjum Klasycznym w gubernialnym Kaliszu, które ukończył w 1873 r. (obecnie jest to I Liceum Ogólnokształcące im. Adama Asnyka, zaliczane do najstarszych i najbardziej zasłużonych szkół na terenie Polski). Szkoła ta, mając charakter ogólnokształcący, posiadała rozbudowany program nauczania języków obcych (ze starożytnych: grekę, łacinę, a z nowożytnych: niemiecki, francuski, rosyjski) i dawała absolwentom bardzo dobre przygotowanie do studiów uniwersyteckich. W gimnazjum – obok przeważających katolików (utożsamianych głównie z Polakami) – naukę pobierali także ewangelicy i prawosławni, a z czasem i nieliczni Żydzi, co świadczyło o tolerancji wyznaniowej. Pomimo zapoczątkowanej w 1866 r. w Królestwie Polskim rusyfikacji, i wprowadzenia od 1869 r. nauczania wszystkich przedmiotów w języku rosyjskim, w gimnazjum duży wpływ na kształtowanie postaw społecznych młodzieży, a nierzadko i narodowych mieli nieliczni nauczyciele Polacy, co po latach odnotowywali w publikowanych wspomnieniach jego wychowankowie³. Wydaje

¹ J. Fijałek, *Koliński Józef*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIII, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, s. 315; R. Socha, *Działalność zawodowa, naukowa, społeczna i publicystyczna dr Józefa Kolińskiego (1852-1933)*, Łódź 1983, s. 6 (maszynopis pracy magisterskiej w Katedrze Historii Medycyny i Farmacji UM w Łodzi).

² P. Szarejko, *Koliński Józef (1852-1933)*, [w:] *Słownik lekarzy polskich XIX wieku*, t. I, Warszawa 1991, s. 284.

³ E. Polanowski, *Męskie Gimnazjum Klasyczne 1866-1914*, [w:] *Szkoła Kaliska. Dzieje I Liceum Ogólnokształcącego im. Adama Asnyka w Kaliszu*, pod red. E. Polanowskiego, Kalisz 1993, s. 96-107; R. Socha, *op. cit.*, s. 6.

się, że atmosfera panująca w szkole kaliskiej wyrzucić miała korzystny wpływ również na młodego Kolińskiego.

W 1874 r. podjął studia (na koszt rządu) w Medyko-Chirurgicznej Akademii Wojskowej w Petersburgu, gdzie 19 grudnia 1879 r. odebrał dyplom lekarza „cum eximia laude”. W 1877 r., w trakcie studiów, przetłumaczył z języka niemieckiego na rosyjski pracę prof. K. Wunderlicha pt. *Die Rezeptformeln*, którą uzupełnił wykazem stacji klimatycznych i wód zdrojowych, w tym polskich. W 1879 r. pomimo złożonej mu oferty zrezygnował z dalszych studiów za granicą. W 1880 r. jako stypendysta wojskowy przydzielony został do 37 Jekaterynburbskiego pułku piechoty, stacjonującego w Łodzi. W tym mieście, zaliczanym już wówczas do najszybciej rozwijających się aglomeracji przemysłowych Królestwa Polskiego, przebywał do 1881 r.⁴ Wtedy nawiązał zapewne kontakty z przedstawicielami miejscowych sfer lekarskich i znalazł – jak się okazało w niedalekiej przyszłości – szerokie pole do realizacji drzemających w nim pasji społecznikowskich.

W 1881 r. otrzymał przydział do wojskowego Szpitala Ujazdowskiego. Tamże specjalizował się w zakresie okulistyki, prowadząc przez półtora roku badania m. in. nad „działaniem jodoformu w chorobach oczu”, pod kierunkiem starszego ordynatora dr. Emila Wolfringa (od 1883 r. profesora Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego). W 1884 r. zdał egzaminy na stopień doktora, co według przepisów obowiązujących w Cesarstwie Rosyjskim było warunkiem przystąpienia do pisania rozprawy doktorskiej⁵.

W latach 1885–1887 dr J. Koliński, pracujący nadal w Szpitalu Ujazdowskim, często przebywał w Łodzi, gdzie w centrum miasta przy ul. Piotrkowskiej wynajmował mieszkanie. Do 1885 r. odnieść można fragment wspomnień jego autorstwa: „Podówczas w Łodzi nie było literalnie żadnego stowarzyszenia polskiego. Nie było żadnego życia towarzyskiego. Warszawa mało się interesowała tym, co się działo na prowincji. W prasie dziennikarskiej o życiu prowincji albo nie było żadnej wzmianki, albo w najlepszym razie jakaś korespondencja o teatrze amatorskim lub czymś podobnym. Prasa ta zdradzała trudną do uwierzenia nieznajomość kraju. Słowem prowincja, a jeszcze więcej Łódź była pozostawiona własnemu losowi”⁶.

W tymże roku Koliński wysunął inicjatywę utworzenia Towarzystwa Lekarskiego m. Łodzi Guberni Piotrkowskiej, zyskując poparcie

⁴ J. Fijałek, *op. cit.*, s. 315; P. Szarejko, *op. cit.*, s. 282.

⁵ Książka jubileuszowa dla uczczenia pięćdziesięcioletniej działalności naukowej prof. dr. Szokalskiego, pod red. J. Talko, Warszawa 1884, s. 121, 123.

⁶ R. Socha, *op. cit.*, s. 7; P. Szarejko, *op. cit.*, s. 283.

społeczne zaangażowanych lekarzy, w tym m. in. K. Jonschera, Maksymiliana Cohna, Juliusza Lohrera i Jana Wisłockiego. Członkowie-założyciele opracowali – w październiku tegoż roku – projekt Statutu Towarzystwa, który przesłano władzom administracyjnym do zatwierdzenia. Nadmienić można, że Statut został podpisany 12 września 1886 r. przez cara Aleksandra III. Nowo powstałe stowarzyszenie używało nazwy Towarzystwo Lekarskie Łódzkie (TLŁ).

W Statucie TLŁ, obok celów: organizacyjnego, naukowo-badawczego i etyczno-zawodowego, za najważniejsze uznano działanie na rzecz higieny i medycyny publicznej. Wrażliwość środowiska lekarskiego na potrzeby zdrowotne miasta i jego mieszkańców miała źródło w obserwowanych na co dzień nasilających się zaniedbaniach sanitarno-higienicznych, szczególnie w odniesieniu do warunków mieszkaniowych i miejsc pracy wielkoprzemysłowego proletariatu oraz braku wodociągów i kanalizacji, czego rezultatem była wysoka zachorowalność i nadumieralność łódzian na ostre i przewlekłe choroby zakaźne. W opinii lekarzy taka sytuacja wynikała nie tylko z niekorzystnych warunków socjalno-bytowych ludności, ale również z unicestwienia w Królestwie Polskim – w następstwie represji po powstaniu styczniowym – polskiego autonomicznego prawodawstwa sanitarnego oraz z opieszałości i inercji władz miejskich i gubernialnych w rozwiązywaniu najważniejszych problemów, co doprowadziło w Łodzi do zahamowania rozwoju instytucji otwartej i zamkniętej opieki zdrowotnej oraz do oderwania lecznictwa od profilaktyki.

Do uzyskania zezwolenia łódzcy lekarze społecznicy brali udział w zebraniach naukowych, odbywanych początkowo co miesiąc, a następnie dwa razy w miesiącu pod przewodnictwem dr. J. Lohrera, m. in. w mieszkaniu dr. J. Kolińskiego, który sprawował czynności sekretarza. W tymże okresie grono założycielskie powiększyło się o kolejnych lekarzy, w tym np. o Maurycego Likiernika i Ludwika Przedborskiego⁷.

Pierwsze posiedzenie Towarzystwa odbyło się 12 listopada 1886 r., a w jego składzie było 18 lekarzy. Towarzystwo Lekarskie Łódzkie, utworzone na terenie Królestwa Polskiego jako piąte stowarzyszenie o charakterze medycznym (po Warszawskim, Płockim, Lubelskim i Kaliskim), zgromadziło z czasem najwyższą liczbę członków po Towarzystwie Lekarskim Warszawskim, licząc w 1887 r. 40 osób, w 1899 r. – 66, a w 1911 r. – 142. Wśród jego członków czynnych (rzeczywistych), zamieszkałych w Łodzi lub w jej okolicy, byli lekarze,

⁷ W. Berner, J. Supady, *Działalność lekarsko-społeczna na rzecz zdrowia publicznego w Łodzi w latach 1870–1914*, Łódź 2001, s. 128.

farmaceuci i weterynarze Polacy, Żydzi i Niemcy, co odzwierciedlało zróżnicowaną strukturę narodowościową aglomeracji łódzkiej.

Prezesem wybrano dr. J. Lohrera, wiceprezesem – dr. K. Jonschera, a sekretarzem – dr. J. Kolińskiego, który stał się jednym z aktywniejszych członków. Lekarz ten na zebraniach naukowych wygłaszał referaty z dziedziny okulistyki (drukowane na łamach prasy medycznej), demonstrował ciekawsze przypadki chorobowe i brał udział w dyskusji. Funkcję sekretarza powierzano mu także w późniejszych latach, np. w 1892 r. W 1911 r., z okazji 25-lecia TLŁ, w uznaniu zasług otrzymał członkostwo honorowe i stanowisko Sekretarza Stałego, a w 1930 r. na wspólnym posiedzeniu Towarzystwa Lekarskiego i Związku Lekarzy Państwa Polskiego uroczystie obchodzono jubileusz jego 50-letniej pracy zawodowej⁸.

W 1885 r. dr J. Koliński nawiązał stałą współpracę z „Dziennikiem Łódzkim”, wydawanym od 1884 r. pierwszym w mieście samodzielnym organem prasowym ukazującym się w języku polskim. W tym czasopiśmie pod pseudonimem „Kajota” pisał felietony na tematy literackie i zamieszczał publikacje z dziedziny oświaty zdrowotnej, poruszając sprawy higieny, opieki lekarskiej i warunków socjalnych mieszkańców.

W tym samym czasie, w roku szkolnym 1885/1886, prowadził pierwsze w Łodzi badania narządu wzroku młodzieży uczęszczającej do miejscowych szkół, które wykazywały u tej populacji znaczny odsetek krótkowzroczności (39%), a oprócz tego leczył również osoby dorosłe, o czym świadczą ogłoszenia zamieszczane w „Dzienniku Łódzkim”⁹. Decyzja o podjęciu praktyki lekarskiej wynikała zapewne ze wzrastającego zapotrzebowania na fachową pomoc okulistyczną, gdyż w Łodzi w tym okresie, niezależnie od J. Kolińskiego, stałą praktykę wykonywał zaledwie jeden okulista – dr M. Likiernik. Wzrost liczby lekarzy tej specjalności obserwowano w mieście dopiero w latach dziewięćdziesiątych¹⁰. Warto nadmienić, że Koliński i Li-

⁸ *Ibidem*, s. 128, 129–130; *Łódzkie Towarzystwo Lekarskie*, „Polska Gazeta Lekarska” 1930, r. IX, nr 32, s. 624; P. Szarejko, *op. cit.*, s. 283; *Towarzystwa lekarskie prowincjonalne*, „Gazeta Lekarska” 1893, r. XXVIII, nr 16, s. 437. W 1932 r. TLŁ liczyło 241 członków i zaliczało się do najliczniejszych polskich Towarzystw Lekarskich po Warszawskim, Lwowskim i Krakowskim. – *Łódzkie Towarzystwo Lekarskie*, „Polska Gazeta Lekarska” 1932, r. XI, nr 35, s. 641–642.

⁹ R. Socha, *op. cit.*, s. 15, 17–18, 36–38. Badania wzroku łódzkiej młodzieży szkolnej dr J. Koliński powtórzył w latach 1887, 1901, 1902, 1903, uzyskując przybliżone wyniki. – W. Berner, J. Supady, *op. cit.*, s. 205.

¹⁰ *Kalendarz Łódzki na rok przestępny 1892*, Warszawa 1891, s. 80–81; *Czas. Kalendarz na rok 1900*, Łódź 1900, s. 20–23.

kiernik zaliczani są do najbardziej zasłużonych łódzkich okulistów przełomu XIX i XX stulecia¹¹.

W 1889 r. dr J. Koliński obronił na Uniwersytecie Warszawskim pracę doktorską pt. *Materiały k uczeniu o dejstwiu naftalina na glaz i o tak nazywajemoj naftalinnoj kataraktie. Eksperymentalno-anatomiczeskije izsledowanije*. Dyplom doktora medycyny otrzymał 12 maja tegoż roku. Wtedy też został członkiem czynnym Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego. Wspomniana praca, ciesząc się zainteresowaniem, ukazała się drukiem w latach 1889–1890 również w języku polskim („Roczniki Warszawskiego Towarzystwa Naukowego”), niemieckim („Graefe's Archiv für Ophtalmologie”) i francuskim („Archives de Physiologie”)¹².

W 1889 r. dr J. Koliński został przeniesiony z powrotem do Łodzi. W 1890 r. zrezygnował z członkostwa czynnego w Towarzystwie Lekarskim w Warszawie i został jego członkiem korespondentem. W służbie wojskowej pozostał do 1893 r., gdy po wysłużeniu obowiązkowych lat zgłosił dymisję, pracując od tego czasu jako lekarz wolno praktykujący¹³.

Lekarze łódzcy, prowadząc działalność na rzecz poprawy sytuacji zdrowotnej mieszkańców miasta, nie mogli liczyć na pomoc finansową ze strony carskich władz municypalnych. Fundusze na ten cel zapewnić mogły stowarzyszenia dobroczynne, gromadzące środki finansowe i skupiające energię zamożniejszych warstw społecznych i inteligencji, w tym związanej z zawodami medycznymi, ukierunkowaną na poprawę warunków bytowych i zdrowotnych najuboższych łódzian. Jedną z takich organizacji było Chrześcijańskie Towarzystwo Dobroczynności (ŁChTD), w którego szeregach od 1890 r. działał dr J. Koliński. Lekarz ten podjął się m. in. bezinteresownej opieki lekarskiej nad dziećmi z ubogich rodzin robotniczych, uczęszczających do jednej z kilku prowadzonych przez ŁChTD „ochronek”. Z ramienia wspomnianego Towarzystwa, wraz z innymi lekarzami, np. Władysławem Micewiczem i Julianem Wieliczko, organizował też kolonie letnie dla tych dzieci, jak również prowadził badania kwalifikacyjne przed wyjazdem na turnusy¹⁴.

¹¹ W. H. Melanowski, *Dzieje okulistyki*, Warszawa 1972, s. 377, 391.

¹² „Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego” 1889, t. LXXXV, s. V; P. Szarejko, *op. cit.*, s. 282–283.

¹³ „Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego” 1890, t. LXXXVI, s. VI; P. Szarejko, *op. cit.*, s. 283.

¹⁴ W. Berner, J. Supady, *op. cit.*, s. 189, 195; R. Socha, *op. cit.*, s. 20.

Był on także, od 1894 r., twórcą i wieloletnim kierownikiem (do 1921 r.) zorganizowanego przez ŁChTD Ambulatorium bezpłatnego, w którym pracowali lekarze wszystkich specjalności. Ambulatorium obejmowało leczeniem i zaopatrywało w nieodpłatne leki najuboższych chorych¹⁵.

W 1897 r. z inicjatywy kilkunastu lekarzy, w tym J. Kolińskiego, L. Przedborskiego, J. Wisłockiego, S. Sterlinga i Władysława Pinkusa, utworzono przy Towarzystwie Lekarskim Łódzkim Komitet Higieniczno-Sanitarny, który miał realizować zadania Towarzystwa w zakresie zdrowia publicznego. Lekarze skupieni w Komitecie opracowali projekt urządzenia „kapieli dla robotników przy fabrykach łódzkich”, podnieśli sprawę zwalczania gorączki połogowej w miejscowych szpitalach, propagowali zakładanie parków miejskich (spełniających ważną rolę w pochłanianiu zanieczyszczeń przemysłowych i pyłów komunalnych) oraz postanowili przystąpić do zbierania i opracowywania danych dotyczących statystyki zachorowań i zgonów, spowodowanych chorobami zakaźnymi i społecznymi¹⁶.

Do ważniejszych przedsięwzięć zrealizowanych przez Komitet Higieniczno-Sanitarny w 1899 r. należy zaliczyć uruchomienie w Łodzi Stacji Pogotowia Ratunkowego, trzeciej w skali trójzaborowej po krakowskiej i warszawskiej. W komisji założycielskiej pogotowia, obok głównego inicjatora dr. W. Pinkusa i takich lekarzy, jak np. K. Jonscher, Alfred Krusche, Ksawery Jasiński, S. Sterling, M. Li-kiernik, był również J. Koliński. Stacja podlegała Towarzystwu Doraźnej Pomocy Lekarskiej, którego działalność (w latach przed I wojną światową) opierała się głównie na składkach członkowskich, funduszach filantropijnych i na dochodach nadzwyczajnych, uzyskiwanych z organizowanych specjalnie w tym celu imprez. Towarzystwo deklarowało udzielanie bezpłatnej i doraźnej pomocy medycznej wszystkim mieszkańcom, którzy ulegli nieszczęśliwym wypadkom w miejscach publicznych w obrębie Łodzi¹⁷.

W tym samym roku Komitet Higieniczno-Sanitarny TLŁ doprowadził do utworzenia pierwszego w mieście polskiego miesięcznika naukowego pn. „Czasopismo Lekarskie”. Jakkolwiek dla wspomnianego periodyku największe zasługi położył dr S. Sterling, założyciel, współwydawca i jednocześnie redaktor do grudnia 1908 r., tj. do jego likwidacji, to na ukształtowanie się programu medyczno-społecznego

¹⁵ R. Socha, *op. cit.*, s. 15-17.

¹⁶ W. Berner, J. Supady, *op. cit.*, s. 131, 176-178.

¹⁷ J. Fijałek, J. Indulski, *Opieka zdrowotna w Łodzi do roku 1945. Studium organizacyjno-historyczne*, Łódź 1990, s. 160, 162-163.

oraz kierunku naukowego miała wpływ grupa lekarzy, zwłaszcza Bolesław Handelsman, K. Jasiński, Józef Maybaum (później zmienił nazwisko na Marzyński), Czesław Stankiewicz, Stanisław Serkowski, Stanisław Skalski oraz J. Koliński. Ten ostatni lekarz był współtwórcą i pierwszym wydawcą pisma do nr 7 w 1900 r., a w kolejnych latach członkiem komitetu redakcyjnego. W „Czasopiśmie Lekarskim” zamieszczał artykuły z dziedziny okulistyki. Od 1909 r. wchodził w skład podkomisji redakcyjnej w Łodzi, gdy w następstwie nasilającej się cenzury i rosnących kosztów wydawnictwa połączyło się ono z ukazującym się w Krakowie „Przeglądem Lekarskim”. W wiele lat później, w okresie II Rzeczypospolitej, dr J. Koliński postulował wznowienie „Czasopisma Lekarskiego”¹⁸.

Przypomnieć należy, że „Czasopismo Lekarskie” – będące jedynym w Królestwie Polskim organem Towarzystw Lekarskich Prowincjonalnych – integrowało i aktywizowało to środowisko. Na jego łamach zamieszczano nie tylko prace oryginalne z dziedziny medycyny społecznej, higieny, szpitalnictwa i spraw zawodowych lekarzy. Część publikacji demaskowała najbardziej rażące zaniedbania sanitarno-zdrowotne, wskazując jednocześnie na metody profilaktyczno-terapeutyczne w kontekście ochrony zdrowia ludności, nierzadko na przykładzie Łodzi.

W 1900 r. w Komitecie Higieniczno-Sanitarnym powzięto pomysł o powołaniu w mieście Oddziału Łódzkiego Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego (OŁ WTH), co wobec zakazu tworzenia w Królestwie jakichkolwiek towarzystw poza naukowymi i filantropijnymi, było możliwe w oparciu o zezwolenie o zakładaniu filii, zagwarantowane w ustawie założycielskiej WTH z 1898 r.

Do utworzenia Oddziału Łódzkiego WTH doszło w grudniu 1902 r. (w tym samym czasie zawiązały się oddziały w Częstochowie i Lublinie). W tej sytuacji rację bytu stracił Komitet Higieniczno-Sanitarny, którego najbardziej czynni członkowie, na czele z dr. J. Kolińskim i dr. S. Sterlingiem, podjęli działalność w nowym stowarzyszeniu, nie rezygnując z przynależności do Towarzystwa Lekarskiego. Oddział Łódzki podjął się zbadania warunków sanitarnych miasta i ich wpływu na zdrowotność łódzian oraz opracowania

¹⁸ S. Budner, *Łódzkie „Czasopismo Lekarskie” 1898–1909*, Łódź 1973, s. 24, 44 (maszynopis pracy doktorskiej w Bibliotece Głównej UM w Łodzi); idem, *Założenia programowe „Czasopisma Lekarskiego” jako wyraz postępowej myśli lekarzy łódzkich*, „Zdrowie Publiczne” 1976, t. LXXXVII, nr 10, s. 833–836; *Łódzkie Towarzystwo Lekarskie*, „Polska Gazeta Lekarska” 1930, r. IX, nr 32, s. 624.

metod i zastosowania środków niezbędnych do likwidacji bionegatywnych warunków środowiskowych.

Na posiedzeniu inauguracyjnym (15 grudnia 1902 r.) prezesem wybrano dr. J. Kolińskiego (funkcję tę sprawował do 1904 r.), a sekretarzem – dr. S. Sterlinga. Towarzystwo Higieniczne w Łodzi, analogicznie jak i towarzystwo macierzyste, miało charakter otwarty, a jego członkami mogli być przedstawiciele wszystkich grup zawodowych i społecznych. Pod koniec 1903 r. liczyło 198 członków, a w latach 1904–1905 ponad 500, co pod względem liczby zrzeszonych w nim osób i szerokiej działalności, ukierunkowanej na ochronę zdrowia publicznego, stawiało je w czołówce oddziałów prowincjonalnych (w 1911 r. było ich dwanaście). Warto dodać, że w 1904 r. oddział Łódzki posiadał sześć sekcji: Higieny Ogólnej, Sportu i Wychowania Fizycznego, Wychowawczą, Mleczarską, Budowlaną i Kropli Mleka, a w 1906 r. utrzymywano cztery sekcje: Higieny Ogólnej, Kropli Mleka, Wychowawczą i Przeciwalkoholową. Obok J. Kolińskiego, decydujący wpływ na rozwój OŁ WTH mieli lekarze: S. Serkowski, S. Skalski, S. Sterling i Julian Grabowski, a z nie lekarzy Antoni Stamirowski¹⁹.

W pracy społecznej dr. J. Kolińskiego ważne miejsce zajmowała walka o polskość szkół łódzkich, które (podobnie jak inne placówki oświatowe w Królestwie Polskim) podlegały intensywnej rusyfikacji. W okresie strajku szkolnego (marzec 1905 r.) uczestniczył, wraz z adwokatem Franciszkiem Maternickim oraz lekarzami: Ludwikiem Bondy, J. Wieliczko i S. Sterlingiem, w prowadzeniu akcji na rzecz nauczania w języku polskim. Część tajnych zebrań, z udziałem rodziców uczniów, odbywała się w mieszkaniu dr. J. Kolińskiego, który przechowywał i rozdawał odezwy oraz ulotki o treści patriotycznej, wzywające do bojkotu szkół rosyjskich. Działalność ta – uznana przez policję carską za „przestępczą” została wykryta, a jej organizatorów aresztowano.

Następstwem wydarzeń rewolucyjnych 1905 r. było m. in. uzyskanie przez społeczeństwo Królestwa, w październiku tegoż roku, prawa do zakładania polskich szkół prywatnych. W Łodzi pierwsze polskie gimnazjum prywatne (obecnie I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika), realizujące program szkoły średniej o profilu filologicznym z językiem wykładowym polskim i takimi przedmiotami, jak np. historia i geografia Polski, powstało jesienią 1906 r.

¹⁹ W. Berner, *Towarzystwo Higieniczne w Łodzi w latach 1902–1914*, „Zdrowie Publiczne” 1993, t. CIV, nr 1, s. 48–51.

Istniało ono przy Towarzystwie „Uczelnia”, którego wiceprezesem (od 1 października 1906 r.) został dr J. Koliński. Lekarz ten uczestniczył aktywnie w posiedzeniach Towarzystwa. Według jego pomysłu wprowadzono wzór czapki dla gimnazjalistów, był on też organizatorem pomocy materialnej dla biednych uczniów, współuczestniczył w zabezpieczeniu środków finansowych przeznaczonych na działalność szkoły i starał się o przedłużenie ważności koncesji, którą trzeba było odnawiać corocznie. Oprócz tego brał udział w kompletowaniu grona nauczycielskiego i zajmował się wyborem lekarza dla szkoły. Absolwenci gimnazjum mieli prawo studiowania na uniwersytecie krakowskim i lwowskim oraz niektórych wyższych uczelniach w Europie zachodniej, a więc wyłącznie poza granicami Cesarstwa Rosyjskiego. W pracach zarządu Towarzystwa „Uczelnia” J. Koliński uczestniczył do listopada 1913 r., gdy podjął decyzję o rezygnacji²⁰.

Z zachowanych informacji wynika, że w latach przed wybuchem I wojny światowej przyczynił się do zorganizowania oddziałów okulistycznych w łódzkich szpitalach im. Leony i Izraela Poznańskich, Rosyjskiego Czerwonego Krzyża, św. Aleksandra i Anny Marii, a po zajęciu miasta w 1915 r. przez okupanta niemieckiego pracował w utworzonym przez siebie oddziale okulistycznym szpitala św. Józefa²¹.

Dr J. Koliński uczestniczył w kilkunastu krajowych zjazdach lekarskich, organizowanych w dobie niewoli narodowej, a następnie w Odrodzonej Polsce, wygłaszając na większości z nich referaty z dziedziny oftalmologii, które z innymi jego pracami naukowymi, rozprawami i artykułami były pod wieloma względami nowatorskie i wniosły wkład w poszerzenie wiedzy z zakresu okulistyki. Ogółem ogłosił ok. 25 prac, w tym oprócz wspomnianych wcześniej, takie jak np. *W sprawie leczenia owrzodzeń rogówki, a szczególnie wrzodu pełzającego* („Czasopismo Lekarskie” 1900), *O leczeniu operacyjnym całkowitego podwinięcia powieki górnej* („Czasopismo Lekarskie” 1903 – gdzie podał własny sposób operacji), *Walka z chorobami ocznymi na prowincji* („Pamiętnik II Zjazdu Higienistów Polskich” 1918), *Wpływ ubiegłej wojny na choroby oczu* („Polska Gazeta Lekarska” 1922)²².

²⁰ J. Fijałek, J. Indulski, *op. cit.*, s. 100; E. Podgórska, Szkolnictwo, [w:] *Łódź. Dzieje miasta*, red. monografii R. Rosin, red. tomu B. Baranowski, J. Fijałek, t. I: *Do 1918 r.*, Warszawa-Łódź 1988, s. 524; R. Socha, *op. cit.*, s. 40–46.

²¹ P. Szarejko, *op. cit.*, s. 283; *Śp. dr med. Józef Koliński*, „Klinika Oczna” 1933, r. XI, nr 1, s. 90.

²² R. Socha, *op. cit.*, s. 30–33; *Życiorys śp. dra med. Józefa Kolińskiego*, „Nowiny Lekarskie” 1933, r. 45, z. 7, s. 215.

Trzy zjazdy przygotowali łodzianie. Od 4 do 5 czerwca 1911 r. odbył się I Zjazd Lekarzy Prowincjonalnych, który w opinii uczestników zakończył się pełnym sukcesem naukowym i organizacyjnym. W dniu poprzedzającym zjazd obchodzono uroczyste jubileusz 25-lecia Towarzystwa Lekarskiego Łódzkiego, podczas którego dr J. Koliński przedstawił genezę i rozwój wspomnianego stowarzyszenia²³. Kolejny zjazd zorganizowano w Łodzi w dniach 24–25 kwietnia 1927 r. Był to VI Zjazd Lekarzy i Działaczy Sanitarnych Miejskich. Dr J. Koliński reprezentował na nim TLŁ, nie biorąc jednak czynnego udziału ze względu na sędziwy wiek. Obecność tego lekarza odnotowano także na I Zejeździe Lekarzy i Działaczy Samorządowych Szpitalnych odbytym w Łodzi 17 czerwca 1928 r.²⁴.

Podkreślić należy, że aktywności naukowej i medyczno-społecznej dr. J. Kolińskiego sprzyjała dobra atmosfera rodzinna. Dr Koliński ożenił się w 1891 r. z Marią Walerią Nowakowską, która podzielała zaangażowanie społeczne męża. Była ona członkinią ŁChTD, które wraz z mężem wspomagała materialnie, należała do Komitetu „ochrony I” (przez pewien czas pełniła funkcję przewodniczącej), a po utworzeniu Towarzystwa „Uczelnia” pracowała przez kilka lat społecznie w jego Zarządzie²⁵.

Małżeństwo Marii i Józefa Kolińskich miało 5 dzieci: Kazimierza (1892–1975), Mariana (1894–1917), Leszka (1895–1902), Zbigniewa (1897–1975) i Annę Wojewódzką (brak danych)²⁶.

Dr Józef Koliński był czynny zawodowo do ostatnich chwil swego życia. Zmarł 14 stycznia 1933 r. w Łodzi; został pochowany na Starym Cmentarzu Katolickim przy ul. Ogrodowej.

Wśród mieszkańców Łodzi, których leczył i na rzecz których działał w stowarzyszeniach lekarskich i społecznych, cieszył się szacunkiem, uznaniem i zaufaniem, stanowiąc wzór do naśladowania. Pamięć o nim była żywa jeszcze w kilkanaście lat po śmierci, o czym świadczyła uchwała nr 190 Miejskiej Rady Narodowej w Łodzi z 27 maja 1946 r., której postanowieniem ul. Jagiellońska (w dzielnicy Bałuty) przemianowana została na ul. Dr. Józefa Kolińskiego²⁷.

Rec. prof. dr hab. J. Sadowska

²³ W. Berner, J. Supady, *op. cit.*, s. 138–139; J. Koliński, 25-lecie Towarzystwa Lekarskiego Łódzkiego, „Zdrowie” 1911, r. XXVII, z. 6, s. 443–445.

²⁴ R. Socha, *op. cit.*, s. 32.

²⁵ *Ibidem*, s. 7, 20, 22, 45.

²⁶ P. Szarejko, *op. cit.*, s. 284.

²⁷ R. Socha, *op. cit.*, s. 11–12.

Józef Koliński, physician and philanthropist, co – organizer of medical and hygienic movement in Łódź at the turn of 19th and 20th century

Summary

The subject of this study is the activity of physician and philanthropist Józef Koliński MD (1852–1933). He completed his medical studies at Medical and Surgical Military Academy in St. Petersburg. After obtaining specialization in ophthalmology, he presented his doctor theses at Warsaw University and afterwards he was closely connected with Łódź. At the turn of 19th and 20th century Łódź was considered to be one of the most neglected cities of manufacturing industry in Russian sector of partitioned Poland. Initially, Józef Koliński was appointed in Łódź to the post of military physician. After that he worked in private practice and philanthropy was a passion with him. Józef Koliński founded or he was a co-founder of the Medical Society of Łódź (1886) as well as the Łódź Division of the Warsaw Hygienic Society (1902), which appeared vital to the activities for public health. Medical care for children from poor workers families, the fight for Polish culture in schools of Łódź and taking part in establishing ophthalmology wards in local hospitals as well as journalism and research were also of great significance in Józef Koliński's work. In the last years of his life, afterwards Poland regained its independence in 1918, despite him being an elderly man, he was still professionally active. He enjoyed respect and trust from citizens of Łódź, whom he treated and for whom he was active in medical and social societies. He was still remembered in several years following his death.

Józef Koliński – Arzt und gesellschaftlicher Aktivist-Mitbegründer der medizinisch – hygienischen Bewegung in Lodz um die Wende des XIX-XX. Jahrhunderts

Zusammenfassung

In der Arbeit wurde die Tätigkeit des Arztes und gesellschaftlichen Aktivisten Dr. Med. Józef Koliński (1852–1933) dargestellt. Dieser Arzt, Absol-

vent der Mediko-Chirurgischen Militärakademie in Petersburg verband sein Schicksal mit Lodz, nachdem er Spezialisierung auf dem Gebiet der Augenkrankheiten erhalten hatte und an der Warschauer Universität promoviert worden war. Lodz gehörte um die Wende des XIX–XX. Jahrhundert in hygienisch-gesundheitlicher Hinsicht zu den vernachlässigsten Großindustrie-agglomerationen des ehemaligen russischen Teilungsgebietes. In dieser Stadt hat er zuerst als Militärarzt, dann als selbständiger Arzt gearbeitet und hier hat er die in ihm gesteckte leidenschaftliche Gesellschaftshingabe realisiert. Aus seiner Initiative oder mit seiner Zusammenarbeit wurde Łódzkie Towarzystwo Lekarskie (Lodzer Medizinergesellschaft) (1886) und Oddział Łódzki Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego (Lodzer Abteilung der Warschauer Hygienegesellschaft) (1902) gegründet, die eine wichtige Rolle im öffentlichen Gesundheitswesen erfüllt haben.

In der Arbeit von Józef Koliński hatte eine große Bedeutung auch die medizinische Versorgung der Kinder aus armen Arbeiterfamilien, Kampf um den polnischen Schulcharakter und Teilnahme an der Organisation der Abteilungen für Augenkrankheiten in örtlichen Krankenhäusern, wie auch publizistische und wissenschaftliche Tätigkeit. In seinen letzten Lebensjahren, nachdem Polen 1918 Unabhängigkeit erlangt hatte, war er trotz seinem hohen Alter weiterhin berufstätig. Er erfreute sich allgemeiner Achtung und Vertrauen bei Lodzer Einwohnern, die er behandelt hatte und zugunsten denen er in medizinischen und gesellschaftlichen Vereinen tätig war. Er hat in Erinnerung der Menschen noch mehrere Jahre nach seinem Tode gelebt.